

Trotskyi, L. (1990). *Stalynskaia shkola falsyfykatsyy: popravky dopolnenyia k lytera-ture epigonov* [Stalin's school of falsification: amendments to the supplement to the epigon literature]. Moscow: Nauka [in Russian].

Vasyliiev, V. (2012). Stakhanovskiy rukh [Stakhanov Movement]. *Entsyklopediia isto-rii Ukrainy – Encyclopedia of History of Ukraine*. Vol. 9. 836 [in Ukrainian].

Vidnovliuiut davnie remeslo: na Vinnychchyni vidkryly tsentr tkatstva «Vereta» (2023) [An ancient craft is being revived: the «Vereta» weaving center was opened in Vin-nytsia]. *Vita TB*. 04.07.2023. Retrieved from <https://vitatv.com.ua/kultura/vidnovlyuyut-davnye-remeslo-na-vinnychchyni> (access date: 16.10.2024) [in Ukrainian].

Volosnyk, Yu. (2014). *Pidpriiemtsi i pryvatne pidpriiemnytstvo v radianskii derzhavi v dobu nepu (na materialakh Ukrainy)* [Entrepreneurs and private entrepreneurship in the Soviet state during the NEP era (based on materials from Ukraine)]. Kharkiv: Kontrast [in Ukrainian].

Yakubovskaia, S. (1960). *Stroitelstvo soiuзноho sovetskoho sotsyalistycheskoho hosu-darstva, 1922–1925 gg.* [The development of Soviet Union's Socialist economy, 1922–1925]. 98 [in Russian].

Zakharova, H. (2010). *Kto on – dyrektor Radyn?* [Who is he – director Radin?] Maryupol: Novyi Myr. 160 [in Russian].

УДК 94(477):323.281](477.62)«1937/1941»

DOI: 10.31558/3083-5771.2024.2.6

БИКІВНЯНСЬКИЙ ВИМІР ДОНЕЧЧИНИ

Микола Бривко

Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили»

niksneg425@gmail.com

ORSID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7959-8505>

Mykola Bryvko

National historical-memorial reserve «Bykovnyan graves»

niksneg425@gmail.com

ORSID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7959-8505>

Мета цього дослідження – на основі архівно-кримінальних справ репресованих виокремити та проаналізувати основні форми і специфіку політичних репресій про-ти уродженців Донецчини періоду «Великого терору» 1937–1938 рр., які досягли про-фесійних та кар'єрних вершин і цілковито підтримували радянську владу, проте були репресовані за сфальсифікованими звинуваченнями і таємно поховані на території спецділянки НКВС у Биківнянському лісі. Методологія дослідження з використанням парадигмального підходу спирається на принципи об'єктивності, системності, істо-ризму, діалектики та міждисциплінарності. Це дає змогу застосовувати історичні

та історико-педагогічні методи (контент-аналізу, метабіографічного аналізу). В основу логіки викладу матеріалу дослідження покладено проблемно-історичний принцип. Наукова новизна дослідження пов'язана з тим, що питання аналізу архівно-кримінальних справ уродженців Донецчини, похованих на території колишньої спецділянки НКВС у Биківнянському лісі, в контексті вивчення механізмів масових політичних репресій 1937–1938 рр. є маловивченим і актуальним та потребує подальших досліджень.

Висновки дослідження, яке ґрунтується на матеріалах архівно-кримінальних справ уродженців Донецчини, демонструють нам явища, коли органи НКВС не тільки фальсифікували звинувачення та докази, а й «розмножували» та масштабували ці контрреволюційні троцькістські організації, розкручуючи маховик радянського терору 1937–1938 рр. Водночас аналіз матеріалів наведених архівно-кримінальних справ демонструє різні методи радянських катів проти українського народу, навіть проти тих, хто був їм вірним, незважаючи на їх заслуги перед країною, перед партією, яка їх же безжально знищувала.

Ключові слова: політичні репресії, місце поховання, Биківнянський ліс, уродженці, Донецщина, 1937–1938 рр.

The purpose of this study, based on archival and criminal cases of the repressed, is to single out and analyze the main forms and specifics of political repression against the natives of Donetsk during the period of the «Great Terror» of 1937–1938, who achieved professional and career achievements and fully supported the Soviet government, but were repressed for falsified accusations and secretly buried on the territory of the NKVD special precinct in the Bykivnyansky forest. Research methodology using a paradigmatic approach is based on the principles of objectivity, systematicity, historicism, dialectics and interdisciplinary. Which allows applying both historical and historical-pedagogical methods (content-analysis, metabiographical). The logic of the presentation of the research material is based on the problem-historical principle. The scientific novelty of the research is related to the fact that the issue of analyzing archival and criminal cases of natives of Donetsk region, buried on the territory of the former special area of the NKVD in the Bykivnian Forest in the context of studying the mechanisms of mass political repressions of 1937–1938 is understudied and topical and requires further research.

The conclusions of the study, which is based on the materials of archival and criminal cases of the natives of Donetsk region, show us the phenomena when the NKVD authorities not only falsified accusations and evidence, but also «multiplied» and scaled these counter-revolutionary Trotskyist organizations, promoting the rampant Soviet terror of 1937–1938. At the same time, the analysis of the materials of the cited archival criminal cases shows us the various multifaceted methods of the Soviet executioners against the Ukrainian people, even against those who faithfully served and served them, regardless of their merits to the country, to the party, which mercilessly destroyed them.

Keywords: political repression, burial place, Bykivnian forest, natives, Donetsk region, 1937–1938.

Багато хто чув про Бабин Яр, та все ж таки мало хто знає про Биківню та її жертви. Водночас уже понад 85 років минуло з того дня, коли розпочався так званий «Великий терор» сталінського кривавого режиму над власним народом.

Хоча від початку захоплення влади більшовиками цей терор не припинявся, а все посилювався.

Селище Биківня, розташоване поблизу Києва, є одним із найбільших місць останнього спочинку жертв сталінського терору. Майже у кожній області України є подібні місця. Є вони й у Донецькій області. Сумнозвісне Рутченкове поле – місце масових поховань жертв терору 1930–1940-х років у Кіровському районі Донецька.

Тривалий час загалом тему поховань у Биківні, як і в інших місцях, замовчували, хоча ще у 1941 р. з'являються перші повідомлення про поховання у Биківнянському лісі¹. Та лише з падінням радянського режиму виходить друком ціла низка публікацій, у яких висвітлюється правда про трагедію у Биківнянському лісі. Першою була стаття Сергія Кисельова².

І з цього часу в історіографічному дискурсі з'являється ціла низка публікацій з історії биківнянських поховань, зокрема це книги Миколи Лисенка, Миколи Роженка, Андрія Амонса та інших авторів. Натомість праць, присвячених жертвам сталінських репресій, уродженцям Донеччини, похованим на території колишньої спецділянки НКВС у Биківнянському лісі, майже немає, окрім праць дослідників, які вивчали політичні репресії на Донеччині, як-от Р. Подкур, З. Лихолобова, В. Нікольський тощо.

Метою дослідження є аналіз архівно-кримінальних справ репресованих уродженців Донеччини, похованих на території спецділянки НКВС у Биківнянському лісі біля м. Києва у добу «Великого терору» 1937–1938 рр.; розкриття на матеріалах справ сутності звинувачень і механізмів здійснення політичного репресування безвинних жертв органами НКВС, незважаючи на посади та досягнення заарештованих.

Биківнянський ліс – це чи не найбільше місце поховання жертв політичних репресій біля м. Києва, яке слугує доказом масового злочину радянської влади 1937–1941 рр., який усіма засобами намагалися назавжди приховати від власного народу. Сьогодні це території Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили».

Безпосереднє будівництво спецділянки НКВС у Биківнянському лісі розпочалося після ухвалення 20 березня 1937 р. Президією Київської міської ради таємного рішення щодо виділення землі поблизу селища Биківні для спецпотреб органів НКВС³. Головним її призначенням було таємне поховання жертв сталінського терору, розстріляних у київських в'язницях. Ця ділянка землі площею

¹ Звірства енкаведистів у Києві. Викрили могили помордованих людей (За воєнним кореспондентом А. П. Кольмусом). (1941, 4 жовтня). *Львівські вісті*. (49), 3; Шляхом мордувань. (1941, 8 жовтня). *Українське слово*. (25), 2.

² Кисельов, С. (1988, 30 листопада). Тайна Биківнянського леса. *Літературна газета*, (48), 2.

³ Державний архів міста Києва, ф. Р-1, оп. 1, спр. 9686, арк. 15.

приблизно 5,3 га була огорожена високим щільним парканом з міцними воротами, за якими розташовувалося службове приміщення, зведене з дерев'яного бруса на цегляному фундаменті. На територію щодня без вихідних і святкових днів вантажівки привозили з київських в'язниць тіла розстріляних і скидали в підготовлені задалегідь ями. Тіла розвантажували навалом, присипали вапном і закопували. Це божевілья не припинялося з літа 1937 р. до вересня 1941-го, до приходу німецьких військ. За підрахунками дослідників можна назвати приблизну кількість жертв – орієнтовно 30–35 тис. осіб, похованих на цій ділянці лісу¹. Проте дослідження триває й досі...

Загалом у Биківнянському лісі знайшли останній спочинок не лише робітники, службовці, інженери, військові, творча інтелігенція, селяни Києва й Київської області, але й уродженці Донеччини, які своєю працею, у тому числі і в радянсько-партійних органах, досягли певних успіхів.

Серед найвідоміших творчих постатей, похованих у Биківнянському лісі, яких певною мірою вивчали дослідники, є уродженець села Стародубівки Маріупольського району, поет-есперантист Дмитро Іпатійович Погорелов (народився 8 вересня 1883 р.). Працюючи завідувачем сектору робітничих авторів у видавництві ЦК КП(б)У та уповноваженим Головліту при Наркоматі освіти УРСР напередодні свого арешту, а саме 28 січня 1937 р., він був звинувачений під час засідання Комісії партійного контролю партійної організації Молотовського райкому КП(б)У м. Києва в участі в антирадянській німецькій організації есперантистів «САТ», а також у тому, що, працюючи у Головліті, «...займався переглядом отриманої з-за кордону літератури мовою есперанто, допускаючи контрреволюційну троцькістську літературу, та збирав біля себе антирадянські елементи»². Це фактично стало головним звинуваченням Погорелова Дмитра Іпатійовича з боку органів НКВС.

Дмитро Погорелов був заарештований 1 лютого 1937 р., а перший допит, матеріали якого зберігаються в архівно-кримінальній справі репресованого, датується 10 лютого 1937 р., на якому він визнав свою провину, а саме належність і активну участь у контрреволюційній троцькістській організації есперантистів³. Прямими доказами провини Дмитра Погорелова для слідчих НКВС, окрім самого «зізнання», були журнали мовою есперанто, які зберігаються у 2-му томі архівно-кримінальної справи, і під час обшуку жодного журналу мовою ес-

¹ Аммонс, А. (2017). Масові поховання жертв політичних репресій 1937–1941 рр. в Україні: проблеми ідентифікації та дослідження. *Биківнянська трагедія в контексті злочинів тоталітарного режиму (до 15-річчя заснування Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили»): зб. статей за матеріалами науково-практичної конференції*, м. Київ, 8 грудня 2016 р. / упоряд.: Б. Біляшівський & Т. Шептицька. Київ: б. в., 209.

² Галузевий державний архів СБУ (ГДА СБУ), ф. 6, спр. 68925фп, т. 1, арк. 10.

³ ГДА СБУ, ф. 6, спр. 68925фп, т. 1, арк. 14.

перанто не вилучалося і в протоколі обшуку не було вказано. Хоча сам Дмитро Іпатійович на допиті 28 лютого 1937 р. згадував журнали «Сениациуло», «Сеннациеца Ревус» та «Перманентная Революция»¹.

У підсумку, Дмитро Погорелов у обвинувальному висновку від 31 серпня 1937 р. був звинувачений у скоєнні злочину за статтями 54-8 і 54-11 Карного кодексу УРСР², а саме в тому, що він: *«...є одним з керівників контрреволюційної троцькістської організації серед есперантистів, [...] особисто чи через членів організації повідомляв закордонний троцькістський центр про негативний бік життя в СРСР; [...] розповсюджував закордону контрреволюційну есперантистку літературу»*³.

1 вересня 1937 р. виїзна сесія Військової Колегії Верховного Суду СРСР Дмитра Іпатійовича Погорелова засудила до розстрілу⁴. Вирок був виконаний у Жовтневому палаці м. Києва 2 вересня 1937 р.⁵.

Інший уродженець Донеччини, похований у Биківнянському лісі, – голова Чернігівського обласного виконкому, колишній нарком внутрішньої торгівлі УРСР, уродженець міста Слов'янська, Георгій Олексійович Богатирьов. Народився майбутній радянський діяч 15 листопада 1896 р. в родині робітника. Його, як і багатьох інших, звинуватили в участі в антирадянській право-троцькістській організації за так званою слідчою справою № 123.

Безпосередній арешт Георгія Олексійовича відбувся 13 липня 1937 р. у м. Чернігові, де слідчими НКВС на квартирі заарештованого було вилучено грошей на 131 грн та 24 лотерейні білети⁶. Водночас в архівно-кримінальній справі зберігається ордер № 85 на проведення обшуку й арешту Г. Богатирьова, який мешкав у Києві по вулиці 25 жовтня, 36, кв. 14 від 7 серпня 1937 р. і який був здійснений співробітниками НКВС⁷.

Як звинувачували слідчі, Георгій Богатирьов проводив «шкідницьку діяльність» у галузі торгівлі і будівництві та вербування нових членів до контрреволюційної троцькістської організації⁸.

Варто зазначити, що незабаром після свого арешту Георгій Олексійович написав листа наркому НКВС Леплевському, де визнав свою *«провину перед радянською владою»*⁹. Так само він визнав свою участь у контрреволюційній троцькістській організації і під час допиту 21 липня 1937 р. і на допиті 4 серпня

¹ ГДА СБУ, ф. 6, спр. 68925фп, т. 1, арк. 44.

² Там само, арк. 396.

³ Там само, арк. 395–396.

⁴ Там само, арк. 400–400зв.

⁵ Там само, арк. 401.

⁶ Там само, арк. 5.

⁷ Там само, арк. 3.

⁸ Там само, арк. 15.

⁹ Там само, арк. 17.

1937 р.¹, на яких більш детально розкриває свою залученість до цієї «контрреволюційної троцькістської організації».

Безпосередніми завданнями «шкідницької діяльності» «контрреволюційної троцькістської організації», за «свідченнями» Богатирьова, в системі наркомату внутрішньої торгівлі були зрив товаропостачання населення, збільшення витрат торговельних адміністративних господарств, зрив змін дислокації торговельної мережі, уповільнення темпів будівництва торговельних приміщень та складів². І усе це повинно було створити масове незадоволення населення проти «нібито» політики партії і радянської влади у галузі торгівлі, таким чином підготувавши підґрунтя для насильницького повалення керівництва партії і радянського уряду та захоплення влади троцькістами.

Загалом в обвинувальному висновку від 31 серпня 1937 р. Георгій Олексійович Богатирьов був звинувачений у вищезазначеному, у такий спосіб він *«активно проводив контрреволюційну шкідницьку роботу в галузі торгівлі»*, а також знав і поділяв *«терористичні засади троцькістської організації у боротьбі з партією і урядом...»*³.

Рішенням виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР 3 вересня 1937 р. Георгій Олексійович був засуджений до розстрілу. Вирок був виконаний того самого дня у Жовтневому палаці м. Києва⁴.

Не оминув лабетів НКВС і уродженець Маріуполя, начальник управління будівництва Київської фабрики іграшок Леонід Васильович Ільховський, 1903 р. н., який був заарештований 5 липня 1937 р. та звинувачений в участі у контрреволюційній троцькістській організації.

Варто зазначити, що серед тисячі в'язнів НКВС одиниці намагалися чинити активний опір. Так, відповідно до акта від 11 серпня 1937 р. на допиті Ільховський на питання слідчого відмовлявся відповідати і в грубій формі, використовуючи лайку, звинувачував слідство та спрямовував «наклеп» проти УДБ і форми слідства. Як наслідок – допит був перерваний, і під час його відправки до камери підозрюваний нібито заявив: *«а все таки свідчення я не дам»*, після чого він був ув'язнений до карцеру⁵.

До того ж ще на першому допиті від 5 липня 1937 р., який зберігається в архівно-кримінальній справі Леоніда Ільховського, ув'язнений заявляв, що *«ніколи до троцькістської організації не належав»*, і навіть *«у 1927 році працюючи на заводі в Харкові боровся з троцькістами»* і сам *«ніколи троцькістську*

¹ ГДА СБУ, ф. 6, спр. 38018фп, т. 1, арк. 67, 72.

² Там само, арк. 69.

³ Там само, арк. 102, 103.

⁴ Там само, арк. 109.

⁵ Там само, спр. 44261фп, арк. 10.

роботу не вів»¹. Водночас, за свідченнями «свідка» Іллі Ілліча Шовиріна, «у 1936 році Ільховський ... в себе на квартирі склав листа на ім'я Сталіна на захист троцькіста Левковича [...] Ільховський, будучи директором якогось тресту, влаштовував до себе на відповідальні пости своїх знайомих троцькістів, виключених з партії ...»².

Відповідно до обвинувального висновку від 29 серпня 1937 р., Леоніду Ільховському було інкриміновано активну участь у контрреволюційній троцькістській терористичній організації, яка готувала останніми роками терористичні акти проти керівників ВКП(б) і радянського уряду, у тому, що знав і поділяв терористичні настанови троцькістської організації, та знаходячись на керівній партійній роботі, зберігав троцькістів у партії³.

Ці свідчення Леонід Васильович під час закритого судового засідання виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР заперечував, заявивши, що це «усе наглий ворожий наклеп»⁴. На жаль, смертельний вирок був виконаний 10 вересня 1937 р. у Жовтневому палаці м. Києва⁵.

Подібну картину у звинуваченні заарештованих в участі в неіснуючих «контрреволюційних троцькістських терористичних організаціях», як і в інших антирадянських організаціях, можна побачити чимало. Стосувалося це і уродженця м. Сталіна (сучасне м. Донецьк) Трохима Петровича Торянника (1894 р. н.), який на момент свого арешту 16 липня 1937 р. працював завідувачем Київського обласного відділу внутрішньої торгівлі при Київському обласному виконавчому комітеті, а до цього був головою Коростенського районного та окружного виконкому, і який на допиті 16 липня участь у цій «організації» підтвердив, визнаючи себе винним⁶.

Як вказує обвинувальний висновок від 31 серпня 1937 р., «шкідницька» діяльність Трохима Торянника за вказівкою одного з керівника «організації» призвела до того, що в Коростенському окрузі загинуло понад 4 тис. га основної технічної культури в окрузі – льону, а також зірвано нормальну торгівлю хлібом, внаслідок чого в окремих районах Київської області створювалися масові черги за хлібом⁷. Це послугувало підставою виїзній сесії Військової колегії Верховного суду СРСР 8 вересня 1937 р. засудити Трохима Петровича Торянника до розстрілу. Вирок був виконаний у Жовтневому палаці м. Києва 9 вересня 1937 р.⁸.

¹ ГДА СБУ, ф. 6, спр. 44261фп, арк. 12.

² Там само, арк. 19.

³ Там само, арк. 53–54.

⁴ Там само, арк. 57зв.

⁵ Там само, арк. 59.

⁶ Там само, спр. 47289фп, арк. 16.

⁷ Там само, спр. 47289фп, арк. 80, 81.

⁸ Там само, арк. 87.

Варто зазначити, що в порядку оперативного наказу НКВС № 00486 як дружина «ворога народу» була репресована і дружина Никифора Торянника – Ксенія Іванівна Торянник (Козлова), також уродженка Донеччини з м. Бахмута, де у 1923 р. пара побралася. Рішенням Особливої Наради при НКВС СРСР від 27 грудня 1937 р. її було засуджено до 8 років ув'язнення до таборів у Казахстані. Лише 2 липня 1943 р. як інвалід вона була звільнена.

Участь у контрреволюційній троцькістській терористичній організації каральні органи НКВС закидали і Никифору Прокоф'євичу Федченку, секретарю Київського обкому ЛКСМУ, уродженцю с. Кирилівки Ольгинського району Донецької області, заарештованого 30 липня 1937 р., який на першому допиті від 19 серпня 1937 р., що зберігається у архівно-кримінальній справі, визнав себе винним в участі у такій *«контрреволюційній троцькістській організації молоді»*, яка ставила своєю метою провести заміну керівництва країни і партії, очолюваної Сталіним¹. А відтак *«члени організації»* повинні були *«зривати і розвалювати політичну роботу в комсомолі»*, зокрема сам Никифор Федченко *«відновив в рядах комсомолу усіх виключених низовими організаціями за троцькізм»*², а також *«всіляко «приймав будь-які заходи зі збереження троцькістських кадрів у комсомолі»*, та *«повністю запроваджував усі практичні установки нашої організації»*³, зокрема і вербування нових членів до «організації», що, зважаючи на питання під час допитів, дуже цікавило слідчих НКВС.

Проте якщо аналізувати ці допити, не тільки Никифора Федоренка, а й багатьох інших заарештованих, то жодних конкретних доказів чи фактів, які б підтверджували звинувачення, не існувало, а поставлені питання містили абстрактні твердження, які нічим не підтверджувалися.

Проте це не завадило 4 вересня 1937 р. виїзній сесії Військової колегії Верховного суду СРСР засудити Никифора Прокоф'євича до розстрілу, який і був виконаний у той самий день у підвалах Жовтневого палацу м. Києва⁴.

Зазнав політичних репресій і командир 54-ї авіаційної бригади, розташованої у м. Білій Церкві, уродженець Добропілля, полковник Дмитро Дмитрович Зімма, котрого звинуватили в участі в антирадянському військово-троцькістському закомлоті та контрреволюційній діяльності.

Заарештований 11 червня 1937 р. у першому допиті, який зберігається у справі, від 18 червня 1937 р., Дмитро Дмитрович на перше питання, яке стверджувало, що він є учасником контрреволюційного військово-троцькістського закомлоту, і хто його завербував до цього закомлоту, вказав, що він *«дійсно є учас-*

¹ ГДА СБУ, ф. 6, спр. 47900фп, арк. 15.

² Там само, арк. 20.

³ Там само, арк. 26.

⁴ Там само, арк. 40.

ником контрреволюційного військово-троцькістського заколоту. Завербував ... Якір у другій половині літа 1936 р. у своєму кабінеті в штабі КВО»¹. Водночас, за версією слідчих НКВС, метою цього заколоту було «наси́льницьке усунення радянської влади, шляхом збройного повстання та організація умов для поразки Червоної армії в випадку війни»². А для здійснення цього треба було послабити міцність Червоної армії та розширити кількість учасників цього контрреволюційного заколоту.

У своїх «свідченнях» Дмитро Зімма вказував і на свої завдання, як учасника заколоту, які йому нібито дав Якір, котрий мав особливі надії на його бомбардувальну бригаду у здійсненні планів заколоту, а зокрема вимагав дуже швидкої «підготовки по бомбометанню й стрільбі», водночас Якір вказував, що Зімма повинен «швидко навчити бригаду вбивати»³. Водночас як командир авіаційної бригади, Дмитро Дмитрович «при активному сприянні Якіра, до швидкому озброєнню бригади літаками і спорядженню її боєприпасами, а також до посиленої підготовки бригади по бомбометанню і стрільбі. До 15 червня [1937] я повністю підготував 12 екіпажів по бомбометанню»⁴.

Наступний допит відбувався через місяць після першого, а саме 22 червня 1937 р., де заарештований лише підтвердив свої свідчення попереднього допиту. Водночас на питання, кого він завербував, відповів: «Стверджую, що я нікого у контрреволюційний заколот не вербував»⁵. На наступному допиті 1 липня 1937 р. було таке саме питання і така сама відповідь, на чому допит і припинився⁶. У подальших допитах Дмитра Зімми, незважаючи на намагання і тиск із боку слідчих, заарештований лише підтверджував «провину» у так званій «участі» у контрреволюційному троцькістському заколоті лише щодо себе і стверджуючи, що він нікого не вербував⁷. Фактично це підтверджується і змістом допитів так званих «свідків», які у своїх свідченнях лише зазначали на «троцькістську діяльність» самого Зімми, але не підтверджували фактів вербування.

В обвинувальному висновку від 1 вересня 1937 р. Зімма був звинувачений у статтях 54-1 «б», 54-8 та 54-11 Карного кодексу УРСР, а саме в «участі у антирадянському військово-фашистському заколоті» та підготовці підпорядкованої йому авіабригади до виконання бойової задачі «заколоту»⁸. Це, на погляд звичайної людини, здається нормальним виконанням службових завдань

¹ ГДА СБУ, ф. 6, спр. 46650фп, арк. 24.

² Там само, арк. 28.

³ Там само, арк. 29.

⁴ Там само, арк. 30–31.

⁵ Там само, арк. 39.

⁶ Там само, спр. 46650фп, арк. 40.

⁷ Там само, арк. 41, 43.

⁸ Там само, арк. 56.

кожного командира будь-якої військової частини, та для каральних органів це послугувало «доказом провини» Дмитра Дмитровича, якого виїзна сесія Військової Колегії Верховного суду СРСР 9 вересня 1937 р. засудила до розстрілу з позбавленням військового звання. Вирок був виконаний 10 вересня в підвалах Жовтневого палацу м. Києва¹. І лише у 1957 р. полковник Дмитро Зімма був реабілітований у зв'язку з відсутністю складу злочину².

Торкнулися політичні репресії й уродженця селища Артемівки Костянтинівського району Донецької області, другого секретаря Київського обкому КП(б)У Івана Євгеновича Мірошніченка, якого звинуватили в участі у контрреволюційній троцькістській організації, яка займала терористичні позиції, та заарештовано 16 липня 1937 р. І вже 20 липня, а потім ще і 22 липня Мірошніченко написав листи на ім'я наркома НКВС УРСР Леплевського з повним визнанням своєї провини зі вказівкою «завербованих осіб».

Те саме свідчав Іван Євгенович і на допиті слідчим 23 липня 1937 р., водночас вказуючи, що його залучив до троцькістської організації у вересні 1935 р. колишній завідувач відділу керівних партійних органів Київського обкому КП(б)У Леонтій Павлович Оленченко, з яким був знайомий ще з 1933 р. по роботі. Цікавим є і те, що, характеризуючи Київський обком КП(б)У, заарештований зазначав, що в ньому *«процвітала безпринципна груповщина, артельщина, сімейність та своєрідний “вождизм” з боку керівників обкому. Все це разом сприяло втрати принципової партійної лінії в роботі у низки людей»*³.

Варто зазначити, що словами Івана Мірошніченка слідчі НКВС характеризували загалом радянську політику, а саме питання колгоспного будівництва і стану сільського господарства, зокрема нібито Оленченко висловлювався у червні 1935 р. *«про нерентабельність колгоспів, про перевагу одноосібних господарств і ставив питання необхідності боротьби за зміни політики партії на селі»*⁴.

Якщо ж основним завданням троцькістської організації, знову ж за нібито висловлюваннями Оленченка, було захопити *«у свої руки владу і партійне керівництво»*, а сама організація *«орієнтувалася на допомогу ззовні, зокрема, з боку фашистської Німеччини та Польщі»*, водночас у момент війни троцькістська організація повинна була *«здійснити допомогу бойовим силам Німеччини та Польщі, провести роботу по дезорганізації тилу, дезорганізувати шляхом диверсійних актів оборону промисловість та залізно-дорожній транспорт»*⁵. Іван Євгенович за дорученням троцькістської організації повинен був:

¹ ГДА СБУ, ф. 6, спр. 46650фп, арк. 63.

² Там само, арк. 67.

³ Там само, спр. 46746фп, арк. 35.

⁴ Там само, арк. 36.

⁵ Там само, арк. 37.

«1. Залучати до троцькістської організації з середовища партійних працівників, надійних людей, здатних виконати будь-які доручення організації.

2. Вивчати розташування військових частин у прикордонних районах округу, вивчати оборонні точки.

3. Вивчати політичний стан частин, особливу увагу приділяти командно-політичному складу, для вирішення питання про залучання потрібних осіб до троцькістської організації»¹.

«Виконуючи» ці доручення, Мірошніченко, зокрема, «залучив» до організації таких осіб: Браславський, Ткачук, Лівенець, Нудман, Буханов, Ярошенко, Смородін, Столбун, Кононов. І це не враховуючи тих, кого він нібито знав від Оленченка, як членів контрреволюційної троцькістської організації. Водночас у листі до наркома НКВС УРСР Леплевського від 29 серпня 1937 р. Іван Євгенович вказав лише трьох осіб – «Браславський, Павловський, Лівенець», безпосередньо завербованих ним, про інших він лише чув². До того ж під час очної ставки між Іваном Мірошніченком і Леонтієм Оленченком 30 серпня твердження про антипартійні розмови та вербування до організації Леонтій Павлович заперечував³. Так само заперечував факт його вербування до організації під час очної ставки 29 серпня і Василь Дмитрович Смородін⁴. До того ж у протоколі допиту від 28 серпня 1937 р. Мірошніченко визнав, що «омовив» Ярошенка і «не тільки не вербував» його, а й «не було навіть бесід антипартійного порядку» з ним⁵.

Загалом в обвинувальному висновку від 3 жовтня 1937 р. Івану Євгеновичу Мірошніченку закидали, що він:

«а) є активним учасником контрреволюційної троцькістсько-зінов'євської терористичної організації;

б) знав і повністю поділяв терористичні, шкідницькі та диверсійні установки організації;

в) проводив контрреволюційну шкідницьку роботу у сільському господарстві;

г) був поінформований про існуючий український та московський центри організації;

д) був поінформований про орієнтацію організації на фашистську Німеччину»⁶.

¹ ГДА СБУ, ф. 6, спр. 46746фп, арк. 37.

² Там само, арк. 67.

³ Там само, арк. 66.

⁴ Там само, арк. 64.

⁵ Там само, арк. 70.

⁶ Там само, арк. 93.

Фактично це стало підґрунтям для винесення 14 жовтня 1937 р. смертного вироку виїзною сесією Військовою колегією Верховного суду СРСР, який був виконаний у підвалах Жовтневого палацу м. Києва 15 жовтня 1937 р.¹. Хоча на закритому судовому засіданні Іван Мірошніченко в останньому слові заявив, що він не винний².

Таких фальсифікованих справ, як список репресованих за цим звинуваченням і похованих у Биківнянському лісі уродженців Донеччини, можна ще продовжувати і продовжувати...

Отже, наведені матеріали архівно-кримінальних справ демонструють нам явища, коли органи НКВС не тільки фальсифікували звинувачення та докази, а й «розмножували» та масштабували ці організації, розкручуючи маховик радянського терору 1937–1938 рр. Водночас аналіз матеріалів наведених архівно-кримінальних справ демонструє багатогранні методи радянських катів проти українського народу, навіть проти тих, хто був їм вірним, незважаючи на їх заслуги перед країною, перед партією, яка їх безжально знищувала. Але попри чисельні радянські злочини щодо українців і України, ми вистояли у ті складні часи. Вистоїмо і сьогодні...

References

Ammons, A. (2017). *Masovi pokhovannia zhertv politychnykh represii 1937–1941 rr. v Ukraini: problemy identyfikatsii ta doslidzhennia* [Mass burials of victims of political repressions of 1937–1941 in Ukraine: problems of identification and research]. *Bykivnianska trahediia v konteksti zlochyniv totalitarnoho rezhymu (do 15-richchia zasnuvannia Natsionalnoho istoryko-memorialnoho zapovidnyka «Bykivnianski mohyly»): Zbirnyk stateŭ za materialamy naukovo-praktychnoi konferentsii*, m. Kyiv, 8 hrudnia 2016 r. (2017) / Uporiad.: B. Biliashivskyi, T. Sheptytska. Kyiv: b. v., 199–222 [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv mista Kyieva [State Archive of the City of Kyiv] [in Ukrainian].

Haluzevyi derzhavnyi arkhiv SBU [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine] [in Russian].

Kyselov, S. (1988, 30 lystopada). *Taŭna Bykovnianskoho lesa* [The secret of the Bykivnia forest]. *Literaturna hazeta*, (48), 2 [in Russian].

Shliakhom morduvan [By making faces] (1941, 8 zhovtnia). *Ukrainske slovo*. (25), 2 [in Ukrainian].

Zvirstva enkavedystiv u Kyievi. Vykryly mohyly pomordovanykh liudei (Za voienym korespondentom A. P. Kolmusom) [Atrocities of Enkavedists in Kyiv. The graves of the murdered people were uncovered (according to the war correspondent A. P. Kolmus)]. (1941, 4 zhovtnia). *Lvivski visti*, (49), 3 [in Ukrainian].

¹ ГДА СБУ, ф. 6, спр. 46746фп, арк. 102.

² Там само, арк. 100зв.